

De arbeidsmarktpositie van MDGO-schoolverlaters¹

Het in beeld brengen van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters van een bepaald opleidings-type is voor verschillende doelgroepen van groot belang. In de eerste plaats kan men daarbij denken aan het nut voor de studie- en beroepskeuzevoorlichting, waarbij naast persoonlijke capaciteiten en voorkeuren, ook arbeidsmarktoverwegingen een rol kunnen spelen. Daarnaast is de informatie over de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters vanzelfsprekend van belang voor het onderwijs- en arbeidsmarktbeleid in het algemeen. In dit artikel wordt, op basis van de resultaten van een grootschalige schoolverlatersenquête, de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters van het Middelbaar Dienstverlenings- en Gezondheidszorgonderwijs (MDGO) in beeld gebracht met behulp van een aantal kernindicatoren van de arbeidsmarktsituatie. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen *actuele* en *risico*-indicatoren. Tenslotte wordt door het combineren van actuele en risico-indicatoren een algeheel beeld gegeven van de arbeidsmarktpositie van de MDGO-schoolverlaters.

In aansluitingsonderzoek wordt de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters vaak getypeerd aan de hand van slechts een enkel kengetal, zoals het werkloosheidspercentage of het gemiddelde functieniveau.² Voor een evenwichtige beschouwing van de arbeidsmarktpositie is het evenwel van belang om over meerdere kernindicatoren te beschikken die de verschillende aspecten van de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt belichten. In dit artikel wordt een aantal kernindicatoren naar voren gehaald:

- de omvang van de werkloosheid;
- de mate van onderbenutting;
- de conjunctuurgevoeligheid van de werkgelegenheid;
- de uitwijkmogelijkheden naar andere beroepen.

De genoemde indicatoren kunnen worden onderscheiden in *actuele* en *risico-indicatoren*. De actuele indicatoren geven een beeld van de huidige aansluitingsproblematiek. Het gaat hier om indicatoren die in beginsel van jaar tot jaar (sterk) kunnen variëren. Daarbij wordt een on-

derscheid gemaakt tussen kwantitatieve aansluitingsproblemen of absorptieproblemen enerzijds en kwalitatieve aansluitingsproblemen of benuttingsproblemen anderzijds. De kwantitatieve aansluitingsproblemen worden geïndiceerd door het werkloosheidspercentage, de kwalitatieve door het percentage werkenden met een functie beneden het opleidingsniveau ('onderbenuttingsproblemen'). De risico-indicatoren karakteriseren de risico's die de schoolverlaters van de diverse opleidingsrichtingen ondervinden. Deze indicatoren belichten een aantal meer stabiele kenmerken van het marktsegment waarop men opereert. De conjunctuurgevoeligheid van een opleiding geeft daarbij aan hoe stabiel de werkgelegenheidssituatie is in het segment waarvoor wordt opgeleid. Een hoge conjunctuurgevoeligheid betekent dat de omvang van de werkgelegenheid sterk aan fluctuaties onderhevig is. De beroepenspreiding geeft aan in hoeverre schoolverlaters afhankelijk zijn van de werkgelegenheidsontwikkeling binnen één segment, en in hoeverre er uitwijkmogelijkheden zijn naar andere beroepen. De combinatie van actuele en risico-indicatoren geeft een beeld van de *algehele arbeidsmarktpositie* van schoolverlaters met een bepaalde vakrichting. Deze algehele typering zal in dit artikel worden toegespitst op de combina-

* De auteurs zijn verbonden aan het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Economische Faculteit, Rijksuniversiteit Limburg.

tie van de werkloosheids- en de beroepenspreidingsindicatoren.

Het hierboven geschetste kader kan worden gebruikt om de arbeidsmarktpositie van opleidingen te typeren. In dit artikel wordt dit geïllustreerd aan de hand van cijfers over de arbeidsmarktintrede van schoolverlaters van het MDGO. De opzet van dit artikel is als volgt: eerst wordt kort ingegaan op de data op basis waarvan de genoemde kernindicatoren zijn bepaald. Vervolgens worden de beide indicatoren besproken die betrekking hebben op de actuele aansluitingsproblematiek. Op basis van de relatie tussen het werkloosheidspercentage en de mate van onderbenutting wordt een typering gegeven van de actuele aansluitingsproblematiek voor de verschillende opleidingsrichtingen. Daarna wordt ingegaan op de arbeidsmarktflexibiliteit van de schoolverlaters, in de zin van de mobiliteits- c.q. uitwijkmogelijkheden naar (andere) beroepen, en de conjunctuurgevoeligheid van de werkgelegenheid in de onderscheiden opleidingsrichtingen. Daarbij wordt op basis van beide indicatoren een typering gegeven van de risico's die de schoolverlaters van de verschillende afstudeerrichtingen op de arbeidsmarkt ondervinden. In aanvulling op deze beide typering zal op basis van het werkloosheidspercentage en de uitwijkmogelijkheden naar andere beroepen een algehele typering worden gegeven van de arbeidsmarktpositie van de MDGO-schoolverlaters. Tenslotte worden de belangrijkste resultaten nogmaals op een rij gezet, waarbij ook wordt ingegaan op de beleidsrelevantie van de onderzoeksresultaten.

Data

De berekeningen in dit artikel zijn uitgevoerd op basis van de gegevens uit een grootschalige schoolverlatersenquête, in het kader van het pilot-project 'Registratie van Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters (RUBS) 1989'³. Het RUBS-project beoogt een periodiek herhaalde registratie van de uitstroom en bestemming van schoolverlaters uit het voltijdonderwijs. Het voornaamste onderdeel vormt een schriftelijke enquête onder schoolverlaters, een klein jaar na het beëindigen van de opleiding. Schoolverlater wordt daarbij gedefinieerd als: al degenen die in een bepaald cursusjaar op een school een voltijddiploma hebben genoten en het daarop volgende cursusjaar niet meer.

In het kader van deze RUBS pilot-studie 1989 is in het voorjaar van 1989 een enquête gehouden onder schoolverlaters van het studiejaar 1987/1988. Doordat het onderzoek werd gefinancierd vanuit diverse regionale bronnen, liep de onderzoeksinspanning die de participerende COA's konden leveren, vaak sterk uiteen. Het enige opleidingstype dat door alle deelnemende COA's (Brabant en Limburg namen geen deel aan het onderzoek) in het pilot-project kon worden betrokken, is het Middelbaar Dienstverlenings- en Gezondheidszorgonderwijs (MDGO). Vandaar dat voor het MDGO zowel de dekkingsgraad als de respons over het algemeen hoog is. Er treden daarbij wel verschillen op tussen regio's en tussen de opleidingsrichtingen binnen het MDGO. Met betrekking tot de ongediplomeerde schoolverlaters moeten de enquête-resultaten met grote voorzichtigheid worden geïnterpreteerd, vanwege de lage dekkingsgraad onder de voortijdige schoolverlaters. De voortijdige schoolverlaters worden in deze studie niet naar richting verbijzonderd. Dit gebeurt niet alleen omdat de aantallen bij een opsplitsing al snel erg klein worden, maar ook omdat het minder zinvol lijkt de bestemming van schoolverlaters te relateren aan een opleiding die zij niet hebben afgemaakt en waarvan de opleidingsdoelstellingen dus niet volledig kunnen zijn gerealiseerd (Van Laarhoven en Waslander, 1990). In totaal is in het RUBS-databestand na het verlaten van het MDGO 80% van de gediplomeerden en 73% van de voortijdige schoolverlaters zich gaan aanbieden op de arbeidsmarkt.⁴ Dit komt overeen met respectievelijk 4.872 en 939 personen.

Actuele indicatoren

Werkloosheid

Het werkloosheidspercentage geeft een beeld van de actuele kwantitatieve aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod op de verschillende arbeidsmarktsegmenten.⁵ In tabel 1 worden de werkloosheidspercentages gepresenteerd. Hoge werkloosheidspercentages komen voor bij de richtingen mode & kleding, sport & beweging en sociale arbeid. Relatief lage werkloosheidspercentages komen voor bij gediplomeerde schoolverlaters afkomstig uit de richtingen verzorging, assistenten gezondheidszorg en civiel & consumptief-technische diensten. Het werkloosheidspercentage van alle gediplomeerde

Tabel 1 Werkloosheidspercentages per MDGO-richting

<i>Richting</i>	<i>Aantal</i>	<i>Percentage werkloosheid</i>
VZ Verzorging	1429	1
SA Sociale arbeid	73	16
AW Agogisch werk	1062	7
AG Assistenten gezondheidszorg	830	2
CCD Civiele & consumptief-technische diensten	227	4
MK Mode & kleding	707	10
AB Activiteitenbegeleiding	254	6
SB Sport & beweging	59	9
UV Uiterlijke verzorging	192	5
Totaal gediplomeerden	4872	5
Ongediplomeerden	939	8
Totaal	5811	5

Vershil tussen opleidingsrichtingen: Cramer's $V = 0,18$.*

Vershil tussen gediplomeerden en ongediplomeerden: Cramer's $V = 0,06$.*

* = Significant op 1% niveau.

Tabel 2 Percentages onderbenutting per MDGO-richting

<i>Richting</i>	<i>Aantal</i>	<i>Percentage onderbenutting</i>
Verzorging	1194	91
Sociale arbeid	55	78
Agogisch werk	765	49
Assistenten gezondheidszorg	781	5
Civiele & consumptief-technische diensten	205	85
Mode & kleding	605	82
Activiteitenbegeleiding	218	26
Sport & beweging	51	16
Uiterlijke verzorging	178	43
Totaal gediplomeerden	4080	58

MDGO-schoolverlaters⁶ tezamen bedraagt 5%. Voor de voortijdige schoolverlaters geldt een iets hoger werkloosheidspercentage (8%).

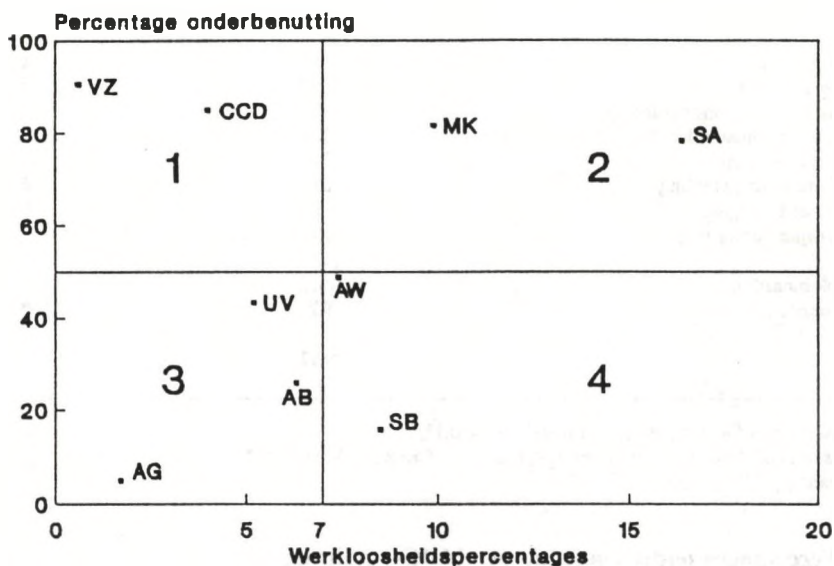
Om na te gaan of de gevolgde opleidingsrichting en het al dan niet behalen van het diploma van invloed zijn op de werkloosheidspercentages, is de Cramer's V bepaald. Indien de Cramer's V gelijk is aan 0 bestaat er geen relatie tussen het al dan niet werkloos zijn enerzijds en de opleidingsrichting of het diplomabezit anderzijds; als de Cramer's V de waarde 1 aanneemt is er sprake van een perfecte relatie. Op basis hier-

van kan worden geconcludeerd dat het diplomabezit niet of nauwelijks invloed heeft op de kans om werkloos te worden. De opleidingsrichtingen spelen daarentegen een belangrijkere rol.

Onderbenutting

In aanvulling op de kwantitatieve aansluiting tussen vraag en aanbod voor de verschillende opleidingsrichtingen, kan een beeld worden geschetst van de kwalitatieve aansluitingsproblematiek. Maatstaf hiervoor is het percentage werkenden dat in hun kwalificaties wordt onderbe-

Figuur 1 De actuele aansluitingsproblematiek van de MDGO-opleidingsrichtingen op basis van werkloosheid en onderbenutting*

* Zie tabel 1 voor een lijst met afkortingen van de onderscheiden opleidingsrichtingen.

nut. Er is sprake van onderbenutting indien het functieniveau van het beroep dat door schoolverlaters wordt uitgeoefend, lager is dan het niveau van de afgesloten opleiding.⁷ Bij de bepaling van het functieniveau is gebruik gemaakt van de 7-punts functie-indeling die door Huijgen is ontworpen (volgens de beroepenclassificatie van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) op 4-digitniveau). Daarbij heeft niveau 1 betrekking op erg eenvoudig werk en vertegenwoordigt niveau 7 werk van wetenschappelijke aard. Voor de MDGO-schoolverlaters is er sprake van onderbenutting als het functieniveau van het beroep dat men uitoefent, lager is dan 4. Er moet overigens worden opgemerkt dat onderbenutting slechts eenduidig kan worden bepaald voor schoolverlaters die het MDGO met een diploma hebben verlaten.⁸

De totale onderbenutting van de MDGO-schoolverlaters in deze populatie bedraagt maar liefst 58%. Indien dit per opleidingsrichting wordt gezien, dan valt op dat de richtingen verzorging,⁹ sociale arbeid, civiele & consump-

tief-technische diensten en mode & kleding zelfs een nog veel hogere mate van onderbenutting kennen, terwijl voor de richtingen agogisch werk en uiterlijke verzorging de onderbenutting ongeveer 45% bedraagt. Een betere aansluiting is te zien bij assistenten gezondheidszorg, activiteitenbegeleiding en sport & beweging.

Typering actuele aansluitingsproblematiek

In figuur 1 worden de werkloosheidspercentages afgezet tegen de percentages onderbenutting. Gezamenlijk geven deze indicatoren, zoals gezegd, een beeld van de actuele aansluitingsproblematiek voor de verschillende opleidingsrichtingen, respectievelijk in kwantitatief en kwalitatief opzicht. Het verband tussen beide indicatoren kan tweeledig zijn. Een negatief verband impliceert dat veel schoolverlaters uitwijken naar beroepen met een lager functieniveau, waardoor de werkloosheid laag is. Aan de andere kant kan er een positief verband tussen beide variabelen bestaan. De noodzaak om uit te wijken naar beroepen met een lager functieniveau

is immers groter wanneer schoolverlaters geen baan kunnen krijgen die qua functieniveau aansluit op de gevolgde opleiding. Deze tweede relatie lijkt enigszins door de figuur te worden bevestigd. Uitzonderingen op deze samenhang zijn de richtingen: verzorging en civiele & consumptief-technische diensten. Deze beide richtingen vertonen een laag werkloosheidspercentage en een hoog percentage onderbenutting (zie ook noot 8).

Op basis van de relatie tussen de werkloosheidspercentages en de percentages onderbenutting kan nu een uitspraak worden gedaan over de actuele aansluiting van gediplomeerde MDGO-ers op de arbeidsmarkt. Figuur 1 is daarvoor in vier vlakken verdeeld (de grenzen zijn gelegd bij respectievelijk 7% en 50% voor de percentages werkloosheid en onderbenutting: deze betreffen het gemiddelde van de waarden van de onderscheiden opleidingsrichtingen). Er is sprake van een slechte actuele aansluiting voor schoolverlaters uit een bepaalde opleidingsrichting, indien het werkloosheidspercentage hoog is en het percentage onderbenutting eveneens (vlak 2). In dit geval is namelijk de kans op werk gering en als de schoolverlaters werk vinden is dit vaak op een relatief laag niveau. In dit vlak zijn de richtingen mode & kleding en sociale arbeid gelegen. Bij een geringe werkloosheid en een lage mate van onderbenutting kan men daarentegen spreken van een zowel in kwalitatief als in kwantitatief opzicht goede aansluiting van de opleiding op de arbeidsmarkt. De gediplomeerde schoolverlaters hebben namelijk een grote kans op werk op een aansluitend niveau (vlak 3). Dit betekent dat voor de richtingen uiterlijke verzorging, activiteitenbegeleiding en assistenten gezondheidszorg van een goede actuele aansluiting kan worden gesproken. Met betrekking tot de richtingen in vlak 1 (verzorging en civiele & consumptief technische diensten) kan worden opgemerkt dat de kans op werk relatief hoog is, maar dat het niveau van het werk niet goed aansluit op de gevolgde opleiding. De schoolverlaters uit de richtingen agogisch werk en sport & beweging (vlak 4) hebben daarentegen een relatief kleine kans op werk, maar als ze werk hebben gevonden is dit wel op een aansluitend niveau.

Risico-indicatoren

Conjunctuurgevoeligheid

De conjunctuurgevoeligheid geeft een beeld van de mate van werkzekerheid in de sectoren waar de schoolverlaters met een bepaalde opleidingsachtergrond terecht komen. Om dit in beeld te brengen is een fluctuaties-index geconstrueerd. Deze index wordt uitgedrukt als het quotiënt van de afwijking van de trendmatige werkgelegenheidsontwikkeling van een bepaalde bedrijfssector in een bepaald jaar en de trendmatige werkgelegenheidsontwikkeling van de desbetreffende bedrijfssector:

$$FI_j = \frac{100}{H} \sum_{t=1}^H \frac{|F_{jt}|}{T_{jt}}$$

Met: FI_j = fluctuaties-index bedrijfstak j
 H = aantal waarnemingsjaren
 t = jaar
 F_{jt} = afwijking van de werkgelegenheid van de trendmatige werkgelegenheidsontwikkeling in bedrijfstak j op tijdstip t
 T_{jt} = trendmatige werkgelegenheidsontwikkeling in bedrijfstak j op tijdstip t

Vervolgens kan uit deze fluctuaties-index van de onderscheiden bedrijfstakken een fluctuaties-index voor de verschillende opleidingsrichtingen worden afgeleid. Op basis van de veronderstelling dat de werkgelegenheid van de verschillende opleidingsrichtingen binnen een bedrijfstak in gelijk mate fluctueert, wordt de index voor elke opleidingsrichting bepaald door de indices van de sectoren te wegen met de aandelen van de sectoren in de totale werkgelegenheid van de desbetreffende opleidingsrichting (zie De Grip en Heijke, 1988; en De Grip, Heijke en Dekker, 1989):

$$CG_k = \sum_{j=1}^J \beta_{kj} FI_j$$

Met: CG_k = indicator conjunctuurgevoeligheid opleiding k
 β_{kj} = aandeel van bedrijfssector j in totaal aantal werkenden met opleiding k

Tabel 3 Conjunctuurgevoeligheid per MDGO-richting

<i>Richting</i>	<i>Conjunctuurgevoeligheid</i>
Verzorging	1,55
Sociale arbeid	1,43
Agogisch werk	1,56
Assistenten gezondheidszorg	1,57
Civiele & consumptief-technische diensten	1,52
Mode & kleding	1,71
Activiteitenbegeleiding	1,60
Sport & beweging	1,43
Uiterlijke verzorging	1,35
Totaal gediplomeerden	1,57
Ongediplomeerden	1,55
Totaal	1,57

De conjunctuurindicator is van belang bij het beoordelen van de fluctuaties die er kunnen optreden in de omvang van de werkgelegenheid. Bij sterk conjunctuurgevoelige opleidingsrichtingen moet rekening worden gehouden met een onzekere werkgelegenheidssituatie op langere termijn. Dit kan betekenen dat de kansen op (behoud van het) werk, zoals dat onder meer tot uitdrukking komt in het werkloosheidspercentage, door de jaren heen sterk kan fluctueren. Uit tabel 3 blijkt dat de conjunctuurgevoeligheid van de werkgelegenheid in vrijwel alle richtingen niet groot is, met waarden tussen de 1,4 en 1,6. Uitzonderingen hierop zijn de richting mode & kleding, die wordt gekenmerkt door een relatief instabiele werkgelegenheidssituatie en de richting uiterlijke verzorging, waarin sprake is van een vrij stabiele werkgelegenheidssituatie.

Uitwijkmogelijkheden

Van Hoof en Dronkers (1980) bekritiseren de nogal eens gemaakte veronderstelling dat er sprake zou zijn van een directe en exclusieve relatie tussen opleidingen en beroepen. Dit 'naïeve model' van de arbeidsmarkt negeert ten onrechte de bestaande flexibiliteit in de aansluiting tussen opleidingen en beroepen. Enerzijds kunnen schoolverlaters met een bepaalde opleiding in geheel verschillende beroepen terecht komen en anderzijds worden veel beroepen uitgeoefend door arbeidskrachten met een geheel verschillende opleidingsachtergrond. Het naïeve model impliceert dat een betere aansluiting tussen on-

derwijs en arbeidsmarkt kan worden bewerkstelligd door de scholing van het arbeidsaanbod perfect te laten aansluiten op de gevraagde kwalificaties. Volgens het 'flexibiliteitsmodel', dat Van Hoof en Dronkers naar voren brengen, is echter veeleer een verbreding van het kwalificatieprofiel van de schoolverlaters het aangewezen middel om aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren. In dat geval is het van groot belang om een indicatie te hebben van de bestaande flexibiliteit van schoolverlaters (zie ook De Grip en Heijke, 1989).

Een maatstaf die een indicatie geeft van de bestaande flexibiliteit op de arbeidsmarkt is de Gini-Hirschman coëfficiënt (Sheldon, 1985; Warnken, 1986).¹⁰ Op basis van deze maatstaf wordt de beroepenspreiding van de verschillende opleidingscategorieën bepaald. Het grote voordeel van deze indicator is dat hij zeer makkelijk is te interpreteren. De indicator neemt waarden aan tussen 0 en 1. De beroepenspreiding van opleidingen is 0 als de opleidingsrichting slechts in één beroep voorkomt en 1 als de opleidingsrichting gelijkmatig over alle beroepen is verspreid. De situaties van een exclusieve relatie tussen opleidingen en beroepen (coëfficiënt is 0) en van volledige flexibiliteit (coëfficiënt is 1) kunnen worden gezien als twee ideaaltypische extremen (zie De Grip en Heijke, 1989).

Met behulp van flexibiliteitsindicatoren kunnen de uitwijkmogelijkheden op de arbeidsmarkt worden aangegeven die men met een bepaalde

Tabel 4 Beroepenspreiding per MDGO-richting

<i>Richting</i>	<i>Beroepenspreiding van opleidingen (alle beroepen)</i>	<i>Beroepenspreiding van opleidingen (aansluitend functieniveau)</i>
Verzorging	0,52	0,51
Sociale arbeid	0,75	0,70
Agogisch werk	0,78	0,39
Assistenten gezondheidszorg	0,59	0,55
Civiel & consumptief-technische diensten	0,80	0,80
Mode & kleding	0,78	0,78
Activiteitenbegeleiding	0,64	0,42
Sport & beweging	0,67	0,55
Uiterlijk verzorging	0,41	0,08

opleidingsachtergrond heeft. Bovendien geven deze indicatoren een indruk van de mate waarin men zich met de keuze van een studie of beroep vastlegt voor een specifieke loopbaan. Er wordt daarbij enigszins gecorrigeerd voor het gekozen aggregatieniveau door middel van de correctie-term

$$\frac{I}{I - 1}.$$

$$SOB_k = (1 - \sum_{i=1}^I \gamma_{ki}^2) \frac{I}{I-1}$$

Met: SOB_k = Gini-Hirschman coëfficiënt beroepenspreiding van opleiding k

γ_{ki} = aandeel van beroep i in totaal aantal werkenden met opleiding k

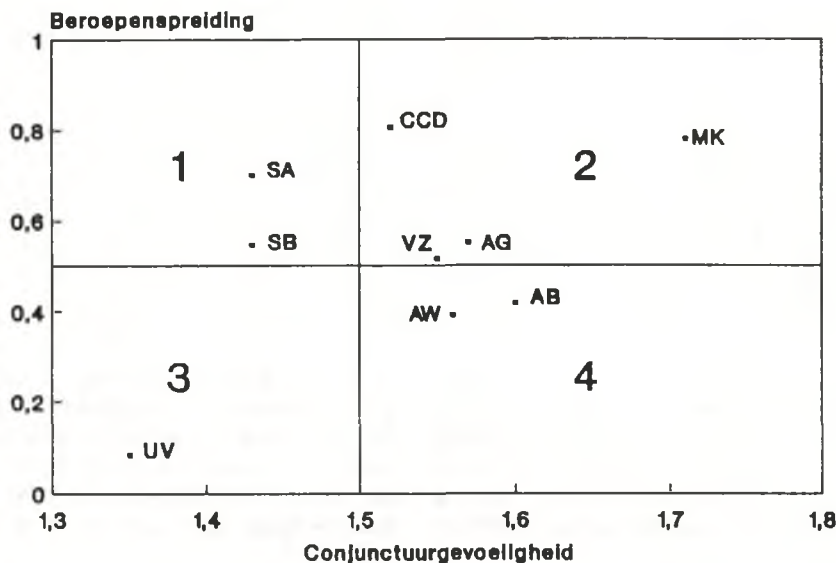
I = aantal beroepen

In tabel 4 (eerste kolom) staan de Gini-Hirschman coëfficiënten met betrekking tot de beroepenspreiding van de diverse MDGO-richtingen. Hier geldt dat de spreidingscoëfficiënten voor de richtingen verzorging, assistenten gezondheidszorg en uiterlijke verzorging relatief laag zijn. De Gini-Hirschman coëfficiënten van deze richtingen liggen onder de waarde 0,6. In de richtingen agogisch werk, civiele & consumptief-technische diensten en mode & kleding treedt

daarentegen een grote beroepenspreiding op. Er kan op basis van de berekende resultaten worden geconcludeerd dat de relatie tussen opleidingen en beroepen voor de MDGO-schoolverlaters niet wordt getypeerd door het naïeve model, maar ook niet door een volledige flexibiliteit.

De spreidingscoëfficiënten in de eerste kolom van tabel 4 zijn berekend op basis van alle beroepen die door de MDGO-schoolverlaters op het moment van de enquête werden uitgeoefend, ongeacht het functieniveau van de banen waarnaar men uitwijkt. Schoolverlaters die aanvankelijk geen werk kunnen vinden dat op hun opleiding aansluit, zullen nogal eens een baan aanvaarden die minder goed op de door hen gevolgde studie aansluit. De discrepantie die in dat geval ontstaat kan betrekking hebben op de richting en/of het niveau van het werk. Indien men voor de verschillende richtingen een uitspraak wil doen over de uitwijkmogelijkheden op de arbeidsmarkt in positieve zin, moeten de functies waarin sprake is van onderbenutting niet worden meegenomen. Om hiervan een beeld te krijgen is de beroepenspreiding van opleidingsrichtingen ook bepaald door alleen te kijken naar beroepen met een functieniveau van 4 of hoger (zie de laatste kolom van tabel 4). Voor de opleidingsrichtingen agogisch werk, activiteitenbegeleiding, sport & beweging en uiterlijke verzorging blijken deze spreidingscoëfficiënten kleiner te zijn dan de coëfficiënten die geen rekening houden met het functieniveau van het beroep waarnaar wordt uitgeweken. Dit wijst erop dat als MDGO-schoolverlaters uit de

Figuur 2 De risico's op de arbeidsmarkt van de MDGO-opleidingsrichtingen op basis van conjunctuurgevoeligheid en beroepenspreiding (voor beroepen met functieniveau 4, 5, 6 of 7)*

*Zie tabel 1 voor een lijst met afkortingen van de onderscheiden opleidingsrichtingen.

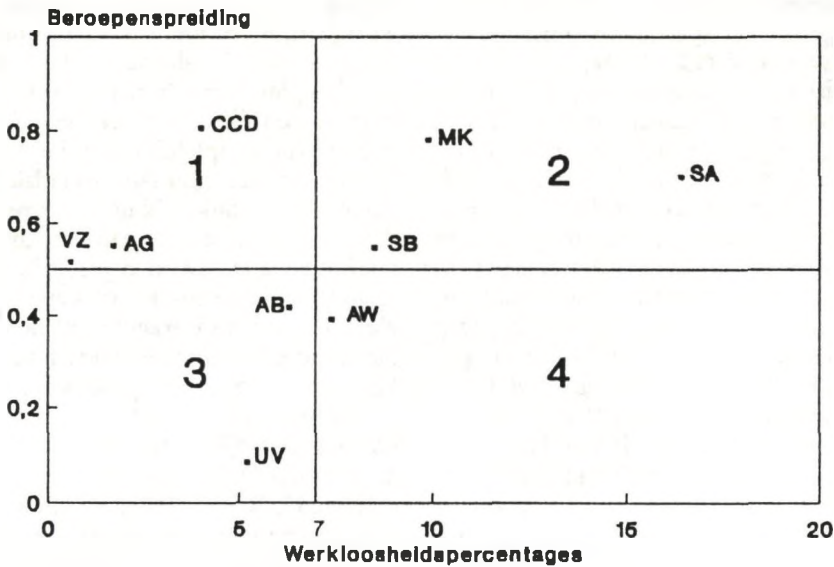
ze opleidingsrichtingen uitwijken naar andere beroepen, zij vaker uitwijken naar beroepen op een lager functieniveau. Met betrekking tot de richtingen agogisch werk en uiterlijke verzorging spoort dit met de hoge percentages onderbenutting die reeds eerder zijn besproken (zie tabel 2). Voor de andere opleidingsrichtingen verschillen de beide spreidingscoëfficiënten slechts in geringe mate.

Typering van de risico's op de arbeidsmarkt

In figuur 2 wordt de conjunctuurgevoeligheid van de werkgelegenheid afgezet tegen de beroepenspreiding van de schoolverlaters. Op basis van deze relatie wordt een uitspraak gedaan over de risico's die de MDGO-schoolverlaters op de arbeidsmarkt ondervinden. Daartoe is figuur 2 in vier vlakken opgedeeld (de grenzen liggen bij 1,5 voor de conjunctuurgevoeligheid en 0,5 voor de coëfficiënt van de arbeidsmarktflexibiliteit, hetgeen de gemiddelde waarden van de onderscheiden opleidingsrichtingen betreft). Bij een hoge beroepenspreiding en een lage

conjunctuurgevoeligheid van de werkgelegenheid ondervinden de schoolverlaters weinig risico's op de arbeidsmarkt (vlak 1). In dit geval is de werkgelegenheidssituatie op langere termijn relatief stabiel. Bovendien is de arbeidsmarktflexibiliteit groot, waardoor er sprake is van veel uitwijkmogelijkheden naar andere beroepen. Bij de opleidingsrichtingen sociale arbeid en sport & beweging duiden beide indicatoren erop dat deze schoolverlaters een gunstige positie innemen met betrekking tot de risico's die zij op de arbeidsmarkt ondervinden. Bij een hoge conjunctuurgevoeligheid van de werkgelegenheid en een lage beroepenspreidingscoëfficiënt ondervinden de schoolverlaters veel risico's op de arbeidsmarkt (vlak 4). In deze situatie is er sprake van een onzekere werkgelegenheidssituatie op langere termijn en bovendien van weinig uitwijkmogelijkheden. De gediplomeerde schoolverlaters van de richtingen agogisch werk en activiteitenbegeleiding bevinden zich in deze positie. Over de overige opleidingsrichtingen kan geen eenduidige uitspraak worden gedaan omtrent de

Figuur 3 De algehele arbeidsmarktpositie van de MDGO-opleidingsrichtingen op basis van werkloosheid en beroepenspreiding (voor beroepen met functieniveau 4, 5, 6 of 7)*

*Zie tabel 1 voor een lijst met afkortingen van de onderscheiden opleidingsrichtingen.

risico's die de MDGO-schoolverlaters op de arbeidsmarkt ondervinden. De richtingen verzorging, mode & kleding, assistenten gezondheidszorg en civiele & consumptief-technische diensten worden gekenmerkt door een instabiele werkgelegenheidssituatie en een hoge arbeidsmarktflexibiliteit (vlak 2). Aangenomen mag worden dat indien de werkgelegenheidssituatie voor deze opleidingsrichting op een bepaald moment ongunstig is, dit in zekere mate kan worden opgevangen doordat men kan uitwijken naar andere beroepen. Bij de richting uiterlijke verzorging is er weliswaar sprake van een stabiele werkgelegenheidssituatie, maar de spreiding naar beroepen buiten het 'eigen beroepsdomein' is klein (vlak 3). Doordat de Gini-Hirschman coëfficiënt de gerealiseerde, en niet de potentiële, spreiding weergeeft, is het hier echter onduidelijk in hoeverre een verslechtering van de werkgelegenheidssituatie kan worden opgevangen door uit te wijken naar andere beroepen.

Typering algehele arbeidsmarktpositie

De arbeidsmarktpositie van schoolverlaters wordt bepaald door zowel actuele als risico-indicatoren. In figuur 3 wordt geprobeerd een beeld te geven van de algehele arbeidsmarktpositie van de schoolverlaters van de verschillende opleidingsrichtingen op basis van een combinatie van twee van deze indicatoren: de werkloosheidspercentages en de beroepenspreiding van de schoolverlaters.¹¹ Het gaat daarbij om de combinatie van de mate waarin schoolverlaters op dit moment succesvol zijn in het verwerven van werk en de mate waarin men afhankelijk is van de ontwikkeling op één of een beperkt aantal segmenten van de arbeidsmarkt. Overigens kunnen beide indicatoren op twee, tegengestelde, manieren samenhangen. Ten eerste kan een hoge spreidingscoëfficiënt wijzen op veel uitwijkmogelijkheden, als gevolg waarvan de werkloosheid voor de betreffende opleidingsrichting laag zal zijn. De samenhang tussen de twee indicatoren zal in dit geval negatief zijn. Daartegenover kan echter een andere redenering wor-

den gezet. Een hoge werkloosheid in een bepaalde richting leidt tot een grotere beroepenspreiding, omdat schoolverlaters die in hun eigen beroepsdomein geen baan kunnen krijgen, zullen proberen in andere beroepen werk te vinden. In dit geval is er sprake van een positieve samenhang tussen de indicatoren.

Figuur 3 wijst in de richting van een positieve samenhang tussen beide indicatoren, al is de positieve samenhang tussen de beide indicatoren minder duidelijk traceerbaar dan wanneer ook degenen die werkzaam zijn in beroepen met een, in vergelijking met de opleiding, te laag functieniveau, in de analyse worden betrokken. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de schoolverlaters in geval van hoge werkloosheid inderdaad noodgedwongen uitwijken naar beroepen met een lager functieniveau (De Grip, Van der Velden en Wieling, 1991).

Op basis van de relatie tussen de werkloosheidspercentages en de Gini-Hirschman coëfficiënt voor de beroepenspreiding (voor functies op aansluitend niveau) wordt nu een uitspraak gedaan over de algehele arbeidsmarktpositie van gediplomeerde MDGO-ers. Figuur 3 is daarvoor in vier vlakken opgedeeld (de grenzen zijn gelegd bij de gemiddelde waarden, respectievelijk 7% en 0,5 voor de werkloosheid en beroepenspreidingscoëfficiënt). Bij een hoge beroepenspreiding en een lage werkloosheid is er sprake van een goede arbeidsmarktpositie, omdat in dat geval de kans op werk groot is en er bovendien sprake is van veel uitwijkmogelijkheden op de arbeidsmarkt (vlak 1). Dit is het geval bij de schoolverlaters in de opleidingsrichtingen verzorging, assistenten gezondheidszorg en civiele & consumptief-technische diensten. Bij een hoog werkloosheidspercentage in combinatie met een hoge beroepenspreiding zou gesproken kunnen worden van een zwakke arbeidsmarktpositie (vlak 2). Weliswaar bestaan er veel uitwijkmogelijkheden naar andere beroepen, maar desalniettemin slagen relatief weinig personen er in om de concurrentie die men ondervindt vanuit andere opleidingen, te weerstaan. De schoolverlaters van de opleidingsrichtingen sociale arbeid, mode & kleding en sport & beweging bevinden zich in deze situatie. Er is eveneens sprake van een zwakke arbeidsmarktpositie bij een hoog werkloosheidspercentage in combinatie met een lage spreidingsindicator (vlak 4). In dat geval zijn namelijk zowel de

kans op werk als de uitwijkmogelijkheden op de arbeidsmarkt klein. Hiervan is sprake bij de opleidingsrichting agogisch werk.

Doordat de Gini-Hirschman coëfficiënt niet de potentiële, maar de gerealiseerde spreiding weergeeft, is het niet goed mogelijk uitspraken te doen over de algehele arbeidsmarktpositie van de opleidingsrichtingen activiteitenbegeleiding en uiterlijke verzorging (vlak 3). Weliswaar is er bij deze opleidingsrichtingen momenteel sprake van een gunstige arbeidsmarktsituatie, maar het is onduidelijk in hoeverre hier ook op de wat langere termijn van een goede arbeidsmarktpositie kan worden gesproken, omdat het vooralsnog onduidelijk is of men bij een eventuele daling van de werkgelegenheid in het 'eigen beroepsdomein' in voldoende mate kan uitwijken naar andere beroepsdomeinen. Als in een verslechterende situatie de uitwijkmogelijkheden gering blijken te zijn, is er sprake van een zeker risico. De omvang van dit risico is vanzelfsprekend in belangrijke mate afhankelijk van de conjunctuurgevoeligheid van de werkgelegenheid. Bij de beide opleidingsrichtingen in vlak 3 – activiteitenbegeleiding en uiterlijke verzorging – is de conjunctuurgevoeligheid van de omvang van de werkgelegenheid niet groot. Het risico om uit te moeten wijken naar andere beroepsdomeinen is derhalve gering, waardoor voor deze beide opleidingsrichtingen toch gesproken kan worden van een goede arbeidsmarktpositie.

Besluit

In dit artikel is een beeld geschetst van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters van het MDGO. Daarbij is uitgegaan van meerdere indicatoren, waardoor recht wordt gedaan aan het inzicht dat het begrip arbeidsmarktpositie meerdere facetten omvat. Een viertal indicatoren stond in dit artikel centraal:

- de omvang van de werkloosheid;
- de mate van onderbenutting;
- de conjunctuurgevoeligheid van de werkgelegenheid;
- de uitwijkmogelijkheden naar andere beroepen.

De eerste twee indicatoren geven tezamen een beeld van de actuele aansluitingsproblematiek in zowel kwantitatief als kwalitatief opzicht. Zo bekeken blijkt bij de opleidingen assistenten gezondheidszorg, activiteitenbegeleiding en uiter-

lijke verzorging sprake te zijn van een goede aansluiting. In twee richtingen is er sprake van een slechte aansluiting, namelijk mode & kleding en sociale arbeid. Met betrekking tot de richtingen verzorging en civiele & consumptief-technische diensten kan worden opgemerkt dat de kans op werk relatief hoog is, maar dat het niveau van het werk niet goed aansluit op de gevolgde opleiding. De schoolverlaters uit de richtingen agogisch werk en sport & beweging hebben daarentegen een relatief kleine kans op werk, maar als ze werk hebben gevonden is dit wel op een aansluitend niveau.

De combinatie van conjunctuurgevoeligheid en beroepspreiding geeft inzicht in de risico's die de schoolverlaters van een bepaalde opleiding op de wat langere termijn ondervinden. De opleidingen sociale arbeid en sport & beweging kennen een gunstige positie met betrekking tot de risico's die zij op de arbeidsmarkt ondervinden: de werkgelegenheidssituatie in hun segment is stabiel en bovendien zijn de uitwijkmogelijkheden groot. Bij de richtingen agogisch werk en activiteitenbegeleiding is sprake van een minder gunstige positie ten aanzien van de risico's die de schoolverlaters op de arbeidsmarkt ondervinden. De werkgelegenheid voor de betreffende opleidingsrichtingen fluctueert nogal, terwijl er weinig uitwijkmogelijkheden zijn naar andere beroepen. Bij de overige richtingen kan niet eenduidig worden bepaald of de schoolverlaters veel of weinig risico op de arbeidsmarkt ondervinden.

De combinatie van actuele en risico-indicatoren geeft inzicht in de algehele positie op de arbeidsmarkt. In dit artikel is deze algehele typering toegespitst op de combinatie van het werkloosheidspercentage en de beroepspreiding. Deze combinatie geeft aan op hoeveel segmenten van de arbeidsmarkt een opleiding zich richt en hoe succesvol men binnen deze segmenten opereert. Bij de richtingen verzorging, assistenten gezondheidszorg en civiele & consumptief-technische diensten blijkt in dat opzicht sprake te zijn van een relatief gunstige arbeidsmarktpositie. Deze opleidingsrichtingen worden gekenmerkt door een lage kans op werkloosheid en veel uitwijkmogelijkheden naar andere beroepen. Voor de richtingen uiterlijke verzorging en activiteitenbegeleiding geldt dat de arbeidsmarktsituatie op dit moment vrij gunstig is, maar dat de positie van deze twee op-

leidingsrichtingen sterk afhankelijk is van de werkgelegenheidsontwikkeling in de betreffende sector. Voor de richtingen mode & kleding, sport & beweging en sociale arbeid geldt dat ze, ondanks de uitwijkmogelijkheden, onvoldoende concurrerende kracht bezitten om voldoende werk te verwerven. Bij de richting agogisch werk tenslotte is er sprake van een slechte algehele positie. De relatief hoge werkloosheid kan onvoldoende worden opgevangen door uit te wijken naar andere beroepen.

Juist de combinatie van de besproken indicatoren geeft een goed inzicht in de arbeidsmarktpositie van de verschillende opleidingsrichtingen. In de eerste plaats is deze informatie van belang voor degenen die bij de keuze van een bepaalde afstudeerrichting rekening willen houden met de arbeidsmarktperspectieven die de verschillende richtingen bieden. Wanneer men alleen kijkt naar de actuele arbeidsmarktsituatie op het moment waarop men aan een opleiding begint, loopt men het risico dat deze arbeidsmarktsituatie sterk veranderd is, wanneer men na het behalen van het diploma van de opleiding voor het eerst op zoek gaat naar een baan. Daarom is het van groot belang om ook te kijken naar de risico's die de schoolverlaters van de verschillende opleidingsrichtingen op de arbeidsmarkt ondervinden (conjunctuurgevoeligheid, uitwijkmogelijkheden).

In de tweede plaats kunnen de typering van de arbeidsmarktpositie van direct belang zijn voor het beoordelen van de zinvolheid van beleidsmaatregelen die zijn gericht op het verbeteren van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters met een bepaalde opleidingsachtergrond, een beoordeling die afhankelijk is van de specifieke combinatie van indicatoren. Zo heeft het weinig zin de opleiding te verbreden, wanneer blijkt dat er reeds sprake is van een grote spreiding over beroepen. En een maatregel als het reguleren van de leerlinginstroom lijkt alleen zin te hebben bij opleidingsrichtingen waar de beroepspreiding gering is en de stabiliteit van de werkgelegenheid hoog. Daarmee samenhangend kan een beleidsmaatregel die voor de ene opleiding goed uitpakt, voor de andere juist desastreus te zijn, omdat ze een verschillende positie op de arbeidsmarkt innemen. Zo kan verbreding bij de ene opleiding leiden tot meer uitwijkmogelijkheden en dus meer kans op werk, maar bij een andere opleiding juist aanleiding

geven tot een zwakkere concurrentiepositie in het 'eigen' beroepsdomein (zonder dat dit gecompenseerd wordt door een sterkere positie in nieuwe domeinen) en dus leiden tot een daling van de kansen op werk. Ook voor het beleid ten aanzien van een opleiding dient derhalve niet alleen gekeken te worden naar de actuele situatie op de arbeidsmarkt, maar tevens naar de risico's die de schoolverlaters op de arbeidsmarkt ondervinden.

Noten

- 1 Een uitvoerige rapportage van het onderzoek wordt gegeven in De Grip, Van der Velden en Wieling (1991).
- 2 Zie bijvoorbeeld Teulings en Webbink (1990) die een indicator construeren voor de 'arbeidsmarktrelevantie' van opleidingen en daarbij slechts uitgaan van een enkele indicator (de werkloosheidsduur).
- 3 In deze pilot-fase werd samengewerkt door drie partners. De Contactcentra Onderwijs-Arbeid (COA's) verichtten het veldwerk, het Instituut voor Onderwijsonderzoek RION verzorgde de ontwikkeling van het meetinstrument en de wetenschappelijke begeleiding. De algehele coördinatie van het project was in handen van het ROA. Voor de uitvoering van RUBS in 1992 is sprake van een landelijke opdrachtverlening door het Landelijk Dienstverlenend Centrum (LDC), mede namens het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, en het Landelijk COA-beraad. De landelijke projectleiding en wetenschappelijke begeleiding is opgedragen aan het ROA. Bij de uitvoering wordt samengewerkt met het Servicebureau Schoolverlatersinformatie te Amsterdam en de COA's.
- 4 De schoolverlaters die naast een opleiding in het leerlingwezen of een in-service opleiding werk zijn gaan zoeken, worden hierbij ook meegenomen.
- 5 Met betrekking tot de hier gepresenteerde werkloosheidspercentages moet rekening worden gehouden met een mogelijke onderschatting van de werkloosheid, omdat de respons van werkloze schoolverlaters mogelijk lager is geweest dan de respons van degenen die wel werk hebben gevonden. De resultaten van het non-responsonderzoek hebben echter geen aanleiding gegeven tot de conclusie dat de non-respons selectief van aard is (Van Laarhoven en Waslander, 1990).
- 6 Het totaal aantal gediplomeerden omvat naast de genoemde richtingen ook nog de opleiding MDGO-verpleging en het overig MDGO. Omdat het hier om kleine aantallen gaat worden deze echter niet afzonderlijk gepresenteerd.
- 7 Vaak wordt verondersteld dat het inkomen sterk samenhangt met het functieniveau van het werk. Dit blijkt hier echter niet het geval te zijn. De correlatie tussen het inkomen en het functieniveau bedraagt slechts 0,22.
- 8 Met betrekking tot de voortijdige schoolverlaters is het namelijk niet duidelijk of de vorige afgemaakte opleiding, ofwel het aantal gevolgde schooljaren op het MDGO bepaalt of er sprake is van onderbenutting.
- 9 Bij de richting verzorging heeft het hoge percentage onderbenutting te maken met het feit dat de belangrijkste beroepen waarvoor deze richting voorbereidt (gezinsverzorgster en bejaardenverzorgster), niveau 3 krijgen toegekend. Waarschijnlijk is het feitelijke onderbenuttingspercentage veel lager.
- 10 De spreidingsindicatoren hebben niet betrekking op de potentiële flexibiliteit, maar op de gerealiseerde flexibiliteit van de gediplomeerde schoolverlaters.
- 11 Gelet op het geringe aantal te onderscheiden opleidingen is het weinig zinvol om meer dan twee indicatoren te gebruiken. Uiteraard zijn voor een beoordeling van de arbeidsmarktpositie ook de overige twee indicatoren van belang.

Literatuur

- Grip, A. de & J.A.M. Heijke (1988), *Arbeidsmarktindicatoren: een inventarisatie*, ROA-W-1988/1, Maastricht.
- Grip, A. de & J.A.M. Heijke (1989), 'Het flexibiliteitspotentieel van universitaire studierichtingen'. In: *Tijdschrift voor arbeidsvraagstukken*, jrg. 5, nr. 4, p. 69-81.
- Grip, A. de, J.A.M. Heijke & R.J.P. Dekker (1989), *De arbeidsmarkt naar beroep en opleiding in 1992*, ROA-R-1989/8, Maastricht.
- Grip, A. de, R.K.W. van der Velden & M.H. Wieling (1991), *Indicatoren aansluiting onderwijs - arbeidsmarkt MDGO: enkele arbeidsmarktindicatoren op basis van de RUBS-data*, ROA-R-1991/2, Maastricht.
- Hoof, J.J. van & J. Dronkers (1980), *Onderwijs en arbeidsmarkt*, Sociologische monografieën, Van Loghum Slaterus, Deventer.
- Huijgen, F. (1989), *De kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid in Nederland. Deel III: bevolking in loondienst en functiestructuur in 1977 en 1985*, OSA-voorstudie V33, 's-Gravenhage.
- Laarhoven, P. van & S. Waslander (1990), *Uitstroom en bestemming van MDGO-schoolverlaters: een landelijke rapportage over het RUBS-project in 1989*, RION, Groningen.
- Sheldon, G. (1985), *Die berufliche und geographische Flexibilität*, Institut für Arbeitsmarkt und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit, Beiträge AB 92, Nürnberg.
- Teulings, C.N. & W.O. Webbink (1990), *De bepaling van de arbeidsmarktrelevantie van opleidingen*, SEO, Amsterdam.
- Warnken, J. (1986), *Zur Entwicklung der internen Anpassungsfähigkeit der Berufe bis zum Jahre 2000. Projektionen unter den Annahmen der Wachstumsszenarien der Prognos-Studie*, in: *Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung*, nr. 1, p. 119-133.